

הרב אברהם עציון

ברכת התורה

ראשי פרקים

- א. ברכת השבח
1. דעת הרמב"ן
  2. בציבור ולא ביחיד
  3. מספר הברכות ועל איזה לימוד מברכים
  4. נשים מברכות ברכת השבח
- ב. ברכת הנהנין

א. ברכת השבח

1. דעת הרמב"ן

הרמב"ן בהוספות על ספר המצוות של הרמב"ם (מצות עשה טו) כותב: שנצטוונו להודות לשמו יתברך כל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורה אלינו, והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל את חיי העולם הבא. נצטוינו בברכה אחר כל האכילה כן נצטוינו בזה ... והעולה מזה שברכת התורה לפנייה מצות עשה דאורייתא. ובגמרא דבני מערבא (ירושלמי) אמרו: כתוב בתורה ברכה לפנייה ואין כתוב ברכה לאחריה - מה כתוב לפנייה? "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו" (דברים לב, ג).

לפי דבריו, ברכת התורה היא ברכת שבת והודיה הנאמרת בכל עת שקוראים בתורה. וכן הסכים עמו בעל מגילת אסתר: לא ידעתי למה לא מנאה הרב, אם לא שחשב שהמדרש בזה הפסוק על דרך אסמכתא בלבד. אמנם עליו להביא ראיה.¹

בדעת הרמב"ם אי אפשר לאמר שהוא סובר שברכת התורה היא דאורייתא, אך אינה נמנית בתוך מצוות התורה מפני שהיא לא נלמדת מפשט הפסוק אלא מדרשת חז"ל (כמו שהסביר בשרש השני) - שהרי ברור מהלכות ברכות שעצם ברכת התורה היא דרבנן. וזו לשונו בהתחלת הלכות ברכות:

מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון. ומדברי סופרים

1. כן הסכים הרב שאגת אריה בשו"ת סי' כד-כה. ועיין אנציקלופדיה תלמודית כרך ד, ערך ברכת התורה.

לברך על כל מאכל תחילה ואח"כ יהנה ממנו. וכשם שמברכים על ההניה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותו. ברור איפוא, שרק ברכת המזון היא מהתורה ולא ברכת התורה.

2. בציבור ולא ביחיד

הסברה נותנת שברכת שבח והודיה זו היא דווקא בקריאת התורה בציבור, ולא על לימוד של יחיד. וכן נאמר בירושלמי פרק ז: "א"ר שמואל ב"ר אבידמי: לא למדו ברכת התורה מברכת ה"ז אלא לרבים"² וכן מצאנו במסכת תמיד (פ"ה משנה א):

אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת, והם ברכו וקראו עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמע, ויאמר, וברכו את העם. ואמרו בגמרא (ברכות יא,ב) שהיא ברכת "אהבה רבה", שהיא ברכת התורה שכלולה בה הברכה על בחירתה של עם ישראל ועל מתן תורה. ברכה זו פוטרת אדם מברכת תלמוד תורה (ברכות יא,ב וש"ע א"ח מ"ז,ז)³. ולכן, מכיון שהכהנים אמרו פרשיות של התורה ברבים, היה עליהם לברך ברכת התורה לפני.

מכיון שברכת תורה היא ברכת שבח והודיה, יש מקום לאומרה לא רק לפני לימוד תורה, כמו כל ברכת מצוה הנאמרת לפני קיום המצוה, אלא אפשר לאומרה גם לאחר קריאת התורה או למוד התורה בצבור. אין מקום לברכה אחרי לימוד תורה ליחיד, כי אין גבול ואין שעור ללימוד תורה של יחיד, כי מצוה היא "והגית בו יומם ולילה"; משא"כ בצבור - יש זמן וקריאה מוגדרת, ושייך לברך אחרי סיום הפעולה הנדרשת.

מחקר הברכות מראה שהיו נוסחאות שונות של ברכות שבח והודיה הן לפני לימוד תורה והן לאחריה⁴ - כגון הברכה שנאמרה בסוף קדושה דסידרא "ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מהטועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו", שלפי עדות הגאונים נאמרה מפני שהיו לומדים וקוראים בנביאים וכתובים לאחר העמידה, ואז ברכו ברכת התורה. וכן נוסח ההדרן שנאמר אחרי סיום לימוד מסכתא.

בעל אור זרוע (הל' ק"ש כב) מביא שיטת רבנו תם בברכת התורה: ומה שאנו מברכים אשר בחר בנו ואשר נתן לנו בקריאת התורה, אע"ג דנפטרנו באהבה רבה, פרש ר' תם, דההיא לאו משום מצות תלמוד תורה היא, שאפילו ברך ברכת הערב נא או נפטר באהבה

2. עיין אנציקלופדיה תלמודית - שם, הערה 11.

3. שלא כמו ברכת תורה לפני הלמוד שפוסט אדם מכל ברכה במשך כל סיום - ברכת אהבה רבה פוטרת רק אם למד תיכף אחרי הברכה, כלשון הירושלמי "והיא ששנה על אתר".

4. עיין היינמן יוסף - התפילה בתקופת התנאים והאמוראים.

רבה חוזר ומברך לחיבת התורה. הרי למדת, שאין ברכה זו אלא מחמת חיבת התורה, שנתקנה ברבים לכבוד התורה. ברור איפוא שר' תם סובר שברכת התורה אינה ברכת מצוה, אלא ברכת שבח והודיה; שהברכות ברבים לפני קריאת התורה נתקנו לחיבת התורה ולשבחה, כמו שיטת הרמב"ן. אלא שלפי הרמב"ן ברכות אלו דאורייתא הם ולפי רוחם כנראה הם תקנת חכמים.

ראיה שהברכה היא ברכת שבח ולא ברכת מצוה, יש להביא מדין המשנה, שנשים עולות וקוראות בתורה וכן מברכות - ומה שאין עולות היום זו מפני כבוד הצבור. ברור שאין מצות תלמוד תורה נוהגת בנשים, ובכל זאת אם עלו היו מברכות, מפני שבודאי היו גם כן חייבות בשבח והודיה בה'.

וכן נראה שקביעת מקום ברכות התורה עם ברכות השחר היא, מפני שכמו שברכות השחר הם ברכות שבח והודיה⁵ גם ברכות התורה הם ברכות שבח והודיה.

מכיון שלפי הבנת הרבה ראשונים ברכות התורה נתקנו על קריאה בצבור, יש לחקור מה דין ברכת התורה בלמוד של יחיד. ובאמת זו שאלת הירושלמי.

ואם לרבים - אפילו בינו לבין עצמו ולא יברך? א"ר אבא מרי אחויה דר' יוסי: עשאוה כשאר כל מצוותיה של תורה - מה שאר כל מצוות טעונות ברכה, אף זו טעונה ברכה.

אך הדבר צריך בירור: האם כוונת הירושלמי שברכת התורה ליחיד היא ברכת מצוה כמו כל ברכת מצוה; או רק שכמו שמצווה טעונה ברכה כך תלמוד תורה טעון ברכה - אבל הברכה היא ברכת שבח והודיה?

3. מספר הברכות ועל איזה לימוד מברכים

"ובאמת קשה, ולמה קבעו על התורה שתי ברכות?⁶ וכי היכן מציינו שתי ברכות על דבר אחד?" שאלה זו של בעל ערוך-השלחן בהלכות ברכות השחר (מז,ה) יכולה להתיישב אם נניח שברכת התורה היא גם ברכת מצוה וגם ברכת הודאה, ולכן אנו מברכים שתי ברכות - "לעסוק בדברי תורה" או "על דברי תורה" היא ברכת מצוה; ו"נותן התורה" היא ברכת שבח והודיה. וכשם שלפני אכילת מצה מברכים שתי ברכות - אחת "על אכילת מצה", שהיא ברכת מצוה; והשניה "המוציא", שהיא ברכת הנאה

5. אמנם הרמב"ם ושאר ראשונים חולקים וסוברים שברכות אלו נאמרות בזמן קימה ובזמן שנתחייב בה ולא בבית-הכנסת - אך למעשה התקבלה ההכרעה לאמרום בבית-הכנסת כמו כל ברכות שבח והודיה.

6. באמת אין זה מוסכם על הכל שיש שתי ברכות - יש הרואים ג' ברכות, כי לדעתם והערב נא היא ברכה מפני עצמה.

- כך על תלמוד תורה מברכים ברכת מצוה וברכת הודאה.⁷

ראית ברכת התורה כברכת שבח והודיה מאפשרת לנו להבין סוגיה קשה. בגמ' מס' ברכות דנים על מה חייב אדם לברך ברכת התורה - על מקרא, על מדרש, על משנה או על תלמוד. והדבר תמוה, וכי אלה - מדרש, משנה והלכה - אינם חלק מלימוד תורה? למה יהיה פטור מברכת התורה רק מפני שאין זה מקרא? אכן, אם נאמר שעיקר ברכת התורה היא ברכת שבח שנלמדה מקריאה בתורה בצבור, יש לאמר שאולי רק לימוד מקרא של יחיד - או מדרש, שהוא לדברי רש"י קרוב למקרא, כגון מכילתא, ספרא וספרי, שהם מדרשי מקראות - חייב בברכה, אך שאר לימוד תורה, שאינו דומה לקריאה בצבור, אינו טעון ברכה. אמנם בסופה של הסוגיה הוכרע שהכל צריכים ברכה.

4. נשים מברכות ברכת השבח

וכן אפשר לתרץ קושיה שהקשה הגר"א על המחבר. המתברר פסק (או"ח מז, יד): "נשים מברכות ברכות התורה", וביאר במגן-אברהם: "דהא חייבות ללמוד דינים שלהם." וכתב הגר"א:

ודבריהם דחויים הם, וקרא צווח "ולמדתם את בניכם" - ולא בנותיכם. היאך תאמר "וצונו"? "ונתן לנו"? אלא העיקר ע"פ תוספות ושאר פוסקים, דנשים מברכות על כל מצוות עשה שהזמן גרמא.

יש להקשות, הלא ידוע לכל שאמנם לפי שיטת הרמ"א וחכמי אשכנז נשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא, אך שיטת המחבר וחכמי ספרד היא שאין נשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא, ואיך הסתייע הגר"א בדין זה כדי להסביר את פסקו של המחבר בעוד שהמחבר עצמו סובר שאין נשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא.

אך כל זה רק אם אמנם ברכת התורה היא ברכת המצוה. אבל אם נקבל את היסוד שברכת התורה היא ברכת שבח והודיה, אין כל קושי לאמר כמו שהסבירו ר' תם והאור-זרוע, שלמרות שנשים פטורות ממצות עשה של למוד תורה, הן יכולות וחייבות לברך על התורה כשבח והודיה לה' שנתן לנו את התורה. ולכן אין כל סתירה בין פסקו של המחבר שנשים פטורות לברך על מ"ע שהזמן גרמא לבין פסקו שנשים מברכות על תלמוד תורה.

7. תשובתו של בעל ערוך-חשלחן מאוד תמוהה - ברכת "אשר נתן לנו" היתה צריכה להיות אחרי למוד של יחיד, אך מכיון שאין סוף ללמוד של יחיד קבעו חז"ל ברכה זו בתחילת הלמוד.

5. ברפת הנהנין

עד עכשיו דנו אם ברכת התורה היא ברכת הודיה או ברכת המצוה, אך קיימת עוד אפשרות, והיא: ברכת הנהנין. ואכן כך מובא בשם הגאון מבריסק⁸ בהסתמך על דברי הגמרא בברכות מח, ב "אמר ר' ישמעאל: קל וחומר ... על חיי שעה מברכים [ברכת המזון] על חיי עולם הבא לא כל שכן". מכאן נראים הדברים, שכשם שאסור להנות מדברים גשמיים בעולם הזה בלי ברכה, כך אסור להנות מדברי תורה בלי ברכה. זאת אומרת, החפצא של תורה דורשת 'מתיר' של ברכה. ולכן, לפני שלומדים מברכים - לא מפני שיש מצוה ללמוד, כי גם מי שפטור מלימוד, כמו נשים, חייבים לברך. ולכן גם מי שברך בבקר על התורה, כשעולה לתורה מברך שוב. וכן כהן שעולה גם בתור לוי מברך שוב, כי אסור לקרוא בתורה או ללמוד בלי לברך. ולכן מובן מדוע פסק המחבר שגם נשים מברכות על למוד תורה.

יוצא ע"פ הנאמר עד עתה, כי שונה ברכת התורה מכל יתר הברכות. יכולה היא להיות:

ברכת שבח והודיה (רמב"ן, מגילת אסתר)

ברכת המצוה (הרמב"ם)

ברכת הנאה (הרב מבריסק).

8. עיין בספר "מדרשו של הרב" (סולובייצ'יק זצ"ל) שיצא בשנת תשל"ח על ידי תלמידי הרב (בלי רשות) והוצא מחשוק על-פי צו בית-דין. עיין בערך "תלמוד תורה" דף לו: "והגר"ח זצ"ל תירץ על זה, דברכת התורה לא הוי על החיוב ללמוד או על הקיום של חיוב, אלא על החפצא של תורה." הדברים מובאים גם במאמר של תלמיד מובהק של הרב, הרב שכטר (אור המזרח, ניסן תשנ"ג)